

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.208.196-202>

Горин Г.В.

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України»

Horyn Halyna

SI “Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy
of National Academy of Sciences of Ukraine”<https://orcid.org/0000-0002-5674-9657>

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА ЕКОСИСТЕМА РЕГІОНУ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТЬ

У статті розкрито сутність і зміст низки понять, таких як «туристично-рекреаційні ресурси», «туристично-рекреаційний потенціал», які розширили понятійно-термінологічний апарат регіональної економіки. Запропоновано авторське визначення поняття «туристично-рекреаційні ресурси». Детально згруповано туристично-рекреаційні ресурси у три складові: 1) природні туристично-рекреаційні; 2) культурно-історичні туристично-рекреаційні; 3) соціально-економічні туристично-рекреаційні ресурси. На відміну від інших понять, включено різні ресурси (природні туристично-рекреаційні ресурси, культурно-історичні туристично-рекреаційні ресурси та соціально-економічні (інфраструктурні) туристично-рекреаційні ресурси), які забезпечують функціонування туристично-рекреаційно екосистеми регіону. Оцінено наявні теоретико-методологічні підходи до трактування поняття «туристично-рекреаційний потенціал», виокремлено його основні етапи еволюції.

Ключові слова: поняття, туристично-рекреаційні ресурси, туристично-рекреаційний потенціал, туристично-рекреаційна екосистема, теоретико-методологічний підхід, регіон.

TOURIST AND RECREATIONAL ECOSYSTEM OF THE REGION: CONCEPTUALIZATION OF CONCEPTS

The article reveals the essence and content of a number of concepts, such as “tourism and recreational resources”, “tourism and recreational potential”, which have expanded the conceptual and terminological apparatus of the regional economy. Proposed the author’s definition the concept of the “tourism and recreational resources”: are a component of the tourist and recreational potential of the region, the involvement of which enables the tourist and recreational ecosystem of the region to function. Tourist and recreational resources are grouped in detail into three components: 1) natural recreational and tourist resources; 2) cultural and historical recreational and tourist resources; 3) socio-economic recreational and tourist resources. Unlike other concepts, various resources are included (natural tourist and recreational resources, cultural and historical tourism and recreational resources and socio-economic (infrastructure) tourist and recreational resources), that ensure the functioning of the tourist and recreational ecosystem of the region. The existing theoretical and methodological approaches to interpreting the concept of “tourism and recreational potential” are evaluated, and its main stages of evolution are identified. The methods of assessing the tourism and recreational potential of the region existing in the economic literature are studied, their essence, the content of indicators and criteria for their assessment are highlighted. Foreign and domestic experience in assessment methods is summarized. The methodology for assessment of the tourism and recreational potential of the region has been improved, too. At the same time, there are a number of other methods in economic science, namely, cost (monetary) assessment of the reserve, tourism, and recreational potential of the region, factor analysis of the tourism and recreational potential of mountainous rural areas, method of integral assessment of the natural and recreational potential of balneological resorts. The obtained results deepen and develop the methodological and methodological basis of scientific research in the tourism and recreational sphere.

Keywords: concept, tourism and recreational resources, tourism and recreational potential, tourist and recreational ecosystem, theoretical and methodological approaches, region.

JEL classification: Z32; Q26; R11.

Постановка проблеми. Туристично-рекреаційна екосистема України, хоча й сильно постраждала від війни, переходить до стійкої, орієнтованої на

внутрішні потреби моделі, що наголошує на екотуризмі, сільському туризмі та культурній спадщині (особливо в центральних/західних/прикордонних регіонах),

ISSN друкованої версії: 2224-6282

ISSN електронної версії: 2224-6290

© Горин Г.В., 2025

відіграючи вирішальну роль у місцевій економіці, створюючи робочі місця, збільшуючи регіональні бюджети, підтримуючи пов'язані підприємства (сувеніри, сільське господарство), розвиваючи інфраструктуру та зберігаючи традиції, з повоєнною стратегією, зосередженою на сталому, інтегрованому розвитку. Водночас, у більшості регіонів існують ключові проблеми в туристично-рекреаційній екосистемі регіону, що послаблюють розвиток її складових елементів.

Відсутність науково обґрунтованого змісту низки понять, таких як «туристично-рекреаційні ресурси» та «туристично-рекреаційний потенціал», які розвивають методологічні основи наукових досліджень туристично-рекреаційної екосистеми регіону в економічній науці. Практична нерозкритість концептуалізації понять й обумовила вибір даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням проблематики туристично-рекреаційних ресурсів присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Бейдик, О. Клапчук, В. Новожилов та Н. Реймерс. Ними доведено широкий спектр трактувань поняття «рекреаційно-туристичні ресурси». Відповідно, проблематикою туристично-рекреаційного потенціалу регіону займалися І. Дедю, Н. Ігнатенко, Н. Зворикін, О. Киляк, Т. Кохановська, В. Мацола, А. Мінц, М. Нудельман, В. Руденко, Н. Стецько,

І. Смаль, Н. Фоменко, Ю. Шабардіна. Ними подано низку методологічних підходів до розкриття даного поняття. При цьому недостатньо розробленими є методичні підходи до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу на регіональному рівні.

Метою статті є обґрунтування методологічних підходів визначення понять «туристично-рекреаційні ресурси» та «туристично-рекреаційний потенціал» до сутнісної характеристики поняття «туристично-рекреаційної екосистеми регіону». В роботі використані наступні *методи дослідження*: групування та деталізації (для визначення сутності понять з сучасної економічної літератури), метод систематизації (для аналізу складових туристично-рекреаційних ресурсів), метод логічного узагальнення (для оцінювання теоретико-методологічних підходів до визначення сутності понять), а також власні дослідження авторів.

Виклад основних результатів дослідження. Поняття «туристично- рекреаційні ресурси» в сучасній економічній науці демонструє широкий спектр трактувань. Враховуючи точки зору науковців, запропоновано авторське розуміння туристично-рекреаційних ресурсів, які трактуються як складовий елемент туристично-рекреаційного потенціалу регіону, залучення яких дає можливість функціонувати туристично-рекреаційній екосистемі регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «туристично-рекреаційні ресурси»*

Автори	Визначення
Н. Реймерс [3]	Рекреаційно-туристичні ресурси – частина природних та культурно-історичних ресурсів, що виступають засобом підтримки та відновлення працездатності і здоров'я людей, які на даній фазі розвитку суспільства придатні для надання рекреаційних і туристських послуг.
О. Бейдик [1, с. 42]	Рекреаційно-туристичні ресурси – це об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів, їх спеціалізацію та економічну ефективність.
В. Новожилов [3]	Рекреаційно-туристичні ресурси – це компоненти географічного середовища і об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, оригінальність, естетична привабливість і лікувально-оздоровча значимість, можуть бути використані для організації різноманітних видів рекреаційних занять.
О. Клапчук [6, с. 4]	Туристично-рекреаційні ресурси – це природні, культурно-історичні та соціально-економічні об'єкти, процеси та явища, що слугують матеріальною основою для організації відпочинку й оздоровлення населення, розвитку туристичної інфраструктури на певній території.
Авторський підхід	Туристично-рекреаційні ресурси – це складовий елемент туристично-рекреаційного потенціалу регіону, залучення яких дає можливість функціонувати туристично-рекреаційній екосистемі регіону.

*Примітка. Виділене курсивом запропоновано автором

Джерело: систематизовано автором на основі опрацювання [1; 3; 6]

Складовими туристично-рекреаційних ресурсів регіону є:

- природні туристично-рекреаційні ресурси – природні та природно-технічні геосистеми, тіла, явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності і їх можна використати для її організації протягом певного часу [7, с. 121]. До них відносяться бальнеологічні ресурси (джерела мінеральних вод, родовища лікувальних грязей, родовища озокериту), ресурси природно-заповідних територій та об'єктів (природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заповідні

урочища, заказники, пам'ятки садово-паркового мистецтва, зоопарки, ботанічні сади, пам'ятки природи), ландшафтно-рекреаційні ресурси (кліматичні, лісові, гідрологічні ресурси, ресурси ландшафтного різноманіття).

- культурно-історичні туристично-рекреаційні ресурси – культурні об'єкти, пам'ятки історії, архітектури, археології (городища, кургани), етнографічні особливості території, що є важливим засобом задоволення потреб пізнавально-культурної рекреації [7, с. 121] (рис.1-2).

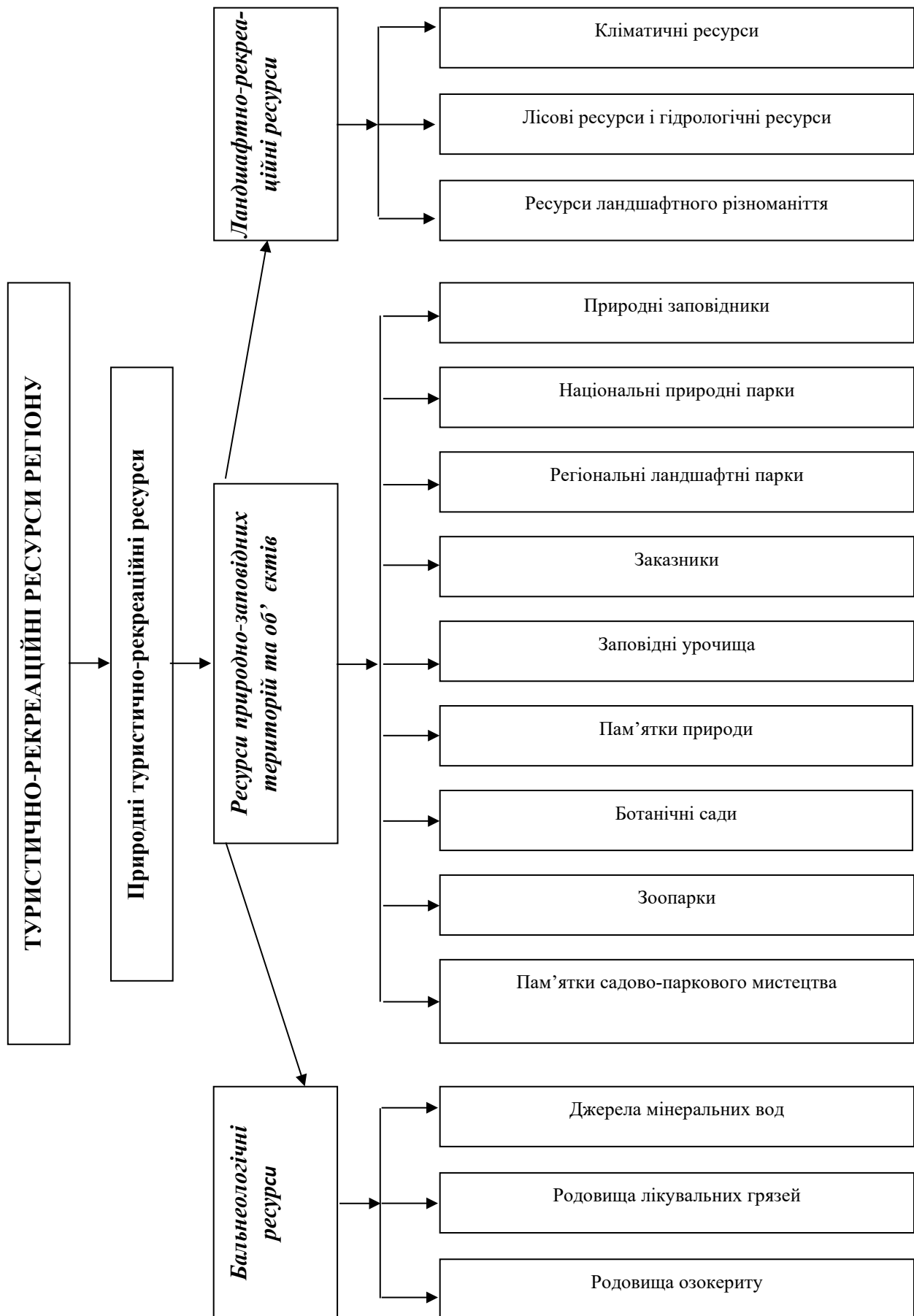

Рис.1. Складові природних туристично-рекреаційних ресурсів регіону
 Джерело: доповнено автором з використанням [7, с. 5].

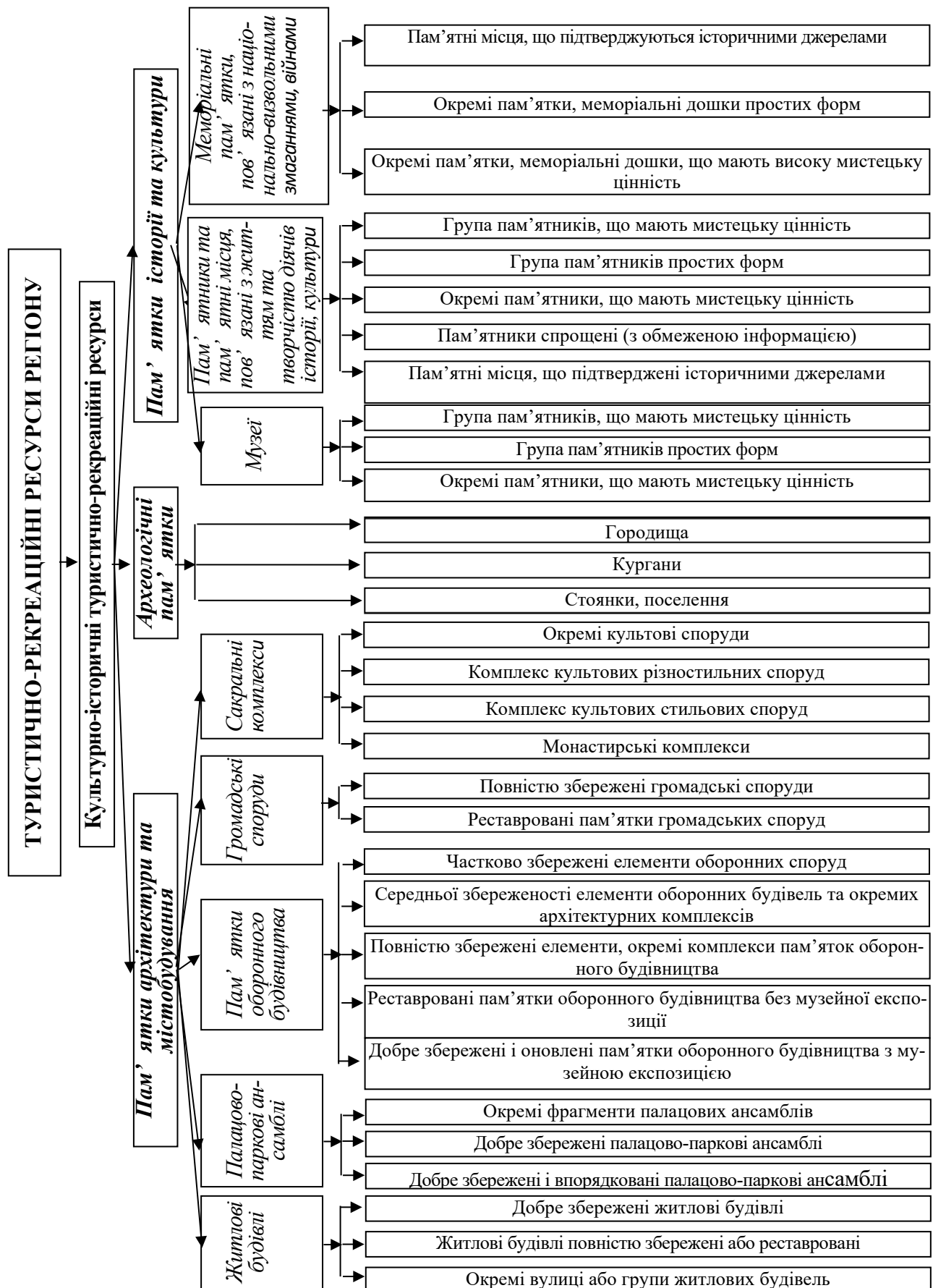

Рис.2. Складові культурно-історичних туристично-рекреаційних ресурсів регіону

Джерело: доповнено автором з використанням [7, с. 5].

• соціально-економічні (інфраструктурні) туристично-рекреаційні ресурси – ресурси, які включають матеріально-технічну базу рекреації, частину матеріального виробництва, яка забезпечує відвідувачів, об'єкти рекреаційної інфраструктури, зайняті в рекреаційному господарстві трудові ресурси [7, с. 22]. До них відносяться колективні засоби розміщення (санаторії, пансіонати з лікуванням, профілакторії, готелі та інші заклади для тимчасового проживання), об'єкти

ресторанного господарства, транспортна інфраструктура, туристичні агентства, екскурсійні бюро та інфраструктури загального призначення регіону (транспортне сполучення, прикордонне сполучення, комунікації), що використовуються для задоволення потреб населення та відпочиваючих, а також комплекс видів діяльності щодо створення умов для реалізації туристично-рекреаційних послуг (суб'єкти туристично-рекреаційної та підприємницької діяльності (рис.3).

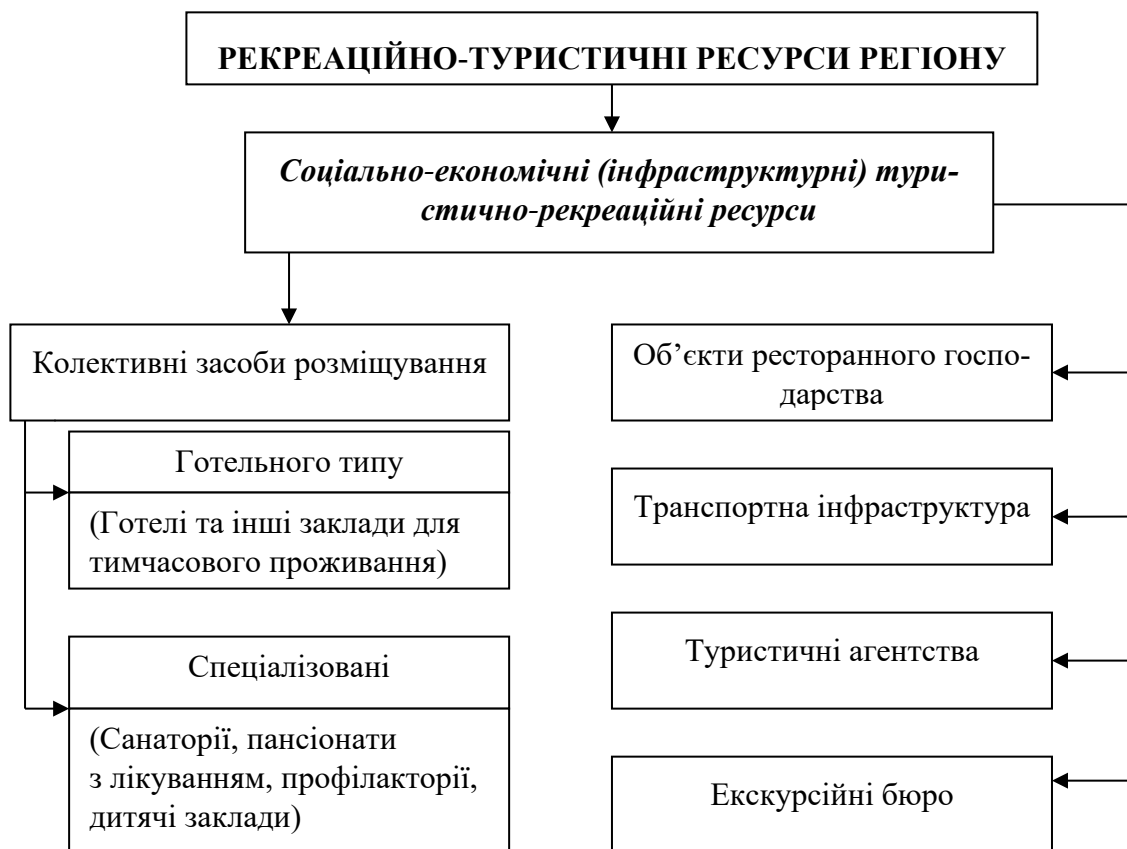

Рис.3. Складові соціально-економічних туристично-рекреаційних ресурсів регіону
Джерело: доповнено автором з використанням [7, с. 7].

Другим важливою складовим елементом туристично-рекреаційної екосистеми регіону є туристично-рекреаційний потенціал.

Еволюція визначення поняття «туристично-рекреаційний потенціал» в сучасному її розумінні пройшла декілька етапів розвитку – від початкового розвитку в рамках екологічних, географічних та економічних знань до всебічних системних досліджень та підходів, що поєднують зусилля вчених різних областей наукового пізнання: рекреаційної географії, рекреалогії, географії туризму, туризмології та регіональної економіки

На першому етапі (80-і роки ХХ ст.) застосовувалися такі поняття, як «природний рекреаційний потенціал» і «природно-ресурсний потенціал». Ґрунтовні напрацювання здійснили у цьому напрямку І. Дедю, Н. Зворикін, І. Зорін і В. Квартальнов [3] та інші.

Зокрема, І. Дедю навів визначення поняття «природно-ресурсного потенціалу» – як «сукупність можливостей використання в господарстві природних

ресурсів» [3].

О. Шаблій і З. Касянчук визначили рекреаційний потенціал «як систему природних і суспільних об'єктів, їх властивостей і відношень, які можуть використовуватись або використовуються для цілей оздоровлення чи відновлення, поповнення, розширення чи нагромадження духовних і фізичних потреб людини у вільний від основного виду її діяльності час» [9].

Аналіз визначень сутності поняття «рекреаційний потенціал» дозволив нам виділити *ресурсно-екологічний підхід*, який базується на узагальненій характеристиці рекреаційних ресурсів. Але автори не врахували залежність рівня потенціалу від наявних можливостей та рекреаційних ресурсів, які необхідні для фізіологічного існування людини [9].

Другий етап досліджень присвячений питанню рекреаційного потенціалу, що пов'язаний із раціональним використанням всіх рекреаційних ресурсів, поєднаних у процесі виробництва матеріальних благ і

послуг. Цей етап охоплює поч. 1980-х – сер. 1990-х рр., упродовж якого поняття «рекреаційний потенціал» досліджували такі вчені, як А. Мінц, Н. Ігнатенко, В. Руденко, А. Кускова, В. Голубєва, Т. Одинцова, М. Нудельман та інші.

М. Нудельман писав, що «природно-рекреаційний потенціал є максимальною сукупною продуктивною спроможністю природних рекреаційних ресурсів» [3].

Отже, на другому етапі, який нами названий, *ресурсно-виробничий підхід*, який полягає здебільшого у використанні рекреаційних ресурсів в господарській діяльності людей, а рекреаційний потенціал розглядається як «сукупна виробнича сила» здатна створювати матеріальні блага. У цьому підході, на жаль, автори не надавали значної уваги дослідженням границі максимально допустимого використання ресурсів і потенціалу загалом.

На третьому етапі еволюції поняття «рекреаційний потенціал», який охоплює період із сер. 1990-х до сер. 2000-х рр., науковці приділяють увагу дослідженню сутності понять «рекреаційний потенціал території» або близькому за змістом поняттю «рекреаційний потенціал регіону».

Так, *територіальний підхід* підтримували такі економісти як В. Мацола, Н. Стецько, І. Смаль, О. Кифяк, Н. Фоменко, Ю. Шабардіна, Ю. Дашук та ін.

В. Мацола навів таке визначення потенціалу рекреаційної території – це природно-ресурсна та соціально-економічна база, загальна якість природних та соціально-економічних умов та рекреаційна місткість [7, с. 61]. І. Смаль, О. Кифяк, Н. Фоменко, Е. Щепанський та Ю. Ступарь окреслили рекреаційний потенціал території як «сукупність природних, соціальних і культурно-історичних передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території» [8]. Ю. Шабардіною запропоновано наступне визначення поняття рекреаційний потенціал регіону – це інтегральний показник, що характеризує кількісний та якісний склад рекреаційних ресурсів, а також умови і можливості їх ефективного використання в межах певного регіону у конкретний час [8].

Отже, третя група авторів розглядає «рекреаційний потенціал» на певній території чи регіоні. Слід зазначити, що кожний науковець з власної точки зору обґрунтовує сутність термінології стосовно рівня завдань і напрямів використання результатів досліджень у практиці господарювання у межах території.

Четвертий етап досліджень є важливий тим, що поняття «рекреаційний потенціал» аналізується як інтегральний показник, властивість (узагальнена характеристика), комплекс або система [7]. Комплексному підході присвячені дослідження таких відомих вчених як У. Горбаль, З. Герасимчук, Н. Коленда та Л. Черчик, І. Давиденко та І. Бережна [2] та інші.

Рекреаційний потенціал, на думку У. Горбала, є системою природних, історико-культурних об'єктів та їхніх властивостей, які використовують (або можуть використовувати) у рекреаційній діяльності, функціональною основою рекреації і її складовою частиною [2]. З. Герасимчук, Н. Коленда та Л. Черчик визначили

природно-рекреаційний потенціал як здатність розвіданих та експлуатаційних природних рекреаційних ресурсів сприяти відтворенню здоров'я людей, їх відпочинку, фізичному, інтелектуальному та духовному розвитку, що обумовлюється територіальними, часовими межами, технічними, науковими, фінансовими можливостями освоєння та експлуатації території [2]. Беручи до уваги фундаментальність наукових напрацювань, слід зазначити, що автори в комплексному методологічному підході акцентують увагу на природно-рекреаційну складову з врахуванням елементів інфраструктури регіону, а інші складові не розглядають.

Фахівці з туризму оперують поняттями «туристичний потенціал території», «туристичний потенціал галузі» і «туристично-рекреаційний потенціал». Так, туристичний потенціал об'єкту (або території) – це сукупність приурочених до даного об'єкту (території) природних і рукотворних тіл і явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристського продукту і здійснення відповідних турів, екскурсій, програм. Під потенціалом розуміються пам'ятники культури, пам'ятки, які можуть включати як етнокультурні особливості регіону, так і заповідні зони [3]. Туристично-рекреаційний потенціал – це стан туристично-рекреаційних ресурсів території, що задовольняють попит населення у відпочинку та туризмі [3].

Вагомий внесок у дослідження теоретичних основ рекреаційного потенціалу з огляду туристичного аспекту зробили Н. Євтушенко, А. Тендюк і Ю. Дашук.

На думку Н. Євтушенко, туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність як природних, так і соціально-культурних об'єктів і явищ, які використовуються для виробництва туристських послуг і спрямовані на задоволення рекреаційних потреб людини [5]. А. Тендюк у туристично-рекреаційний потенціал включає поняття [5]:

а) рекреаційний потенціал як природну складову; б) туристичний потенціал (культурно-історичну спадщину) як антропогенну складову (музеї, пам'ятки культури, архітектури, археології, традиції населення, народні промисли та ін.).

Ю. Дашук подає наступне визначення поняття «потенціал туристичної галузі» – це сукупність природно-рекреаційних, трудових, інвестиційних, інфраструктурних ресурсів, комплексна взаємодія яких дозволяє якісно забезпечити потреби туристичної галузі при певних соціально-економічних умовах [9].

Також слід відмітити, що при трактуванні поняття «туристично-рекреаційний потенціал» авторами не надається уваги екологічному ресурсу, що дозволить йому функціонувати на якісно новому рівні.

У результаті оцінювання теоретико-методологічних підходів до визначення сутності понять «рекреаційний потенціал», «туристично-рекреаційний потенціал», «туристично-рекреаційний потенціал регіону» уточнено їх економічний зміст та запропоновано наступне трактування поняття «туристично-рекреаційний потенціал регіону».

Висновки. Розкрито сутність і зміст низки понять, таких як «туристично-рекреаційні ресурси»,

«туристично-рекреаційний потенціал», які розширили понятійно-термінологічний апарат регіональної економіки.

Запропоновано авторське визначення поняття «туристично-рекреаційні ресурси». На відміну від інших понять, включено різні ресурси (природні туристично-рекреаційні ресурси, культурно-історичні туристично-

рекреаційні ресурси та соціально-економічні (інфраструктурні) туристично-рекреаційні ресурси), які забезпечують функціонування туристично-рекреаційно екосистеми регіону.

Оцінено наявні теоретико-методологічні підходи до трактування поняття «туристично-рекреаційний потенціал», виокремлено його основні етапи еволюції.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. (2001). Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К. : ВПЦ “Київ. ун-т”, 395 с.
2. Герасимчук З. В. (2014). Розвиток рекреаційного потенціалу регіону: теорія і практика [монографія] / З. В. Герасимчук, Ю.С. Дашук – Луцьк : Вежа-Друк, 260 с.
3. Горин Г. В. (2014). Систематизація методологічних підходів до визначення сутності поняття «рекреаційно-туристичного потенціалу регіону». Регіональна економіка. № 2, 236 с.
4. Дашук Ю. Є. (2012). Аналіз складових рекреаційного потенціалу регіону [Електронний ресурс] / Ю. Є. Дашук // Вісник Східноукр. націон. ун-ту ім. В. Даля. № 7 (178). С. 71. Режим доступу : <http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/.../16.pdf>
5. Євтушенко Н. А. (2025). Туристсько-рекреаційний потенціал як об’єкт наукового вивчення [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.at.zavantag.com/docs/191/index-23891-2.html?>
6. Клапчук О. О. (2011). Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області : Територіальна диференціація, оцінка, напрямки використання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук. : спец. 11.00.02 “Економічна та соціальна географія” / О. О. Клапчук. Львів, 20 с.
7. Мацола В. І. (1997). Рекреаційно-туристичний комплекс України [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; [наук. ред. М. І. Долішній]. – Львів, 259 с.
8. Руденко В. П. (2010). Географія природно-ресурсного потенціалу України : [підручник у 3-х част.] / В. П. Руденко. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 552 с.
9. Шаблій О.І. Нові підходи до категорії “рекреаційний потенціал” [Електронний ресурс] / О. І. Шаблій, З. О. Касянчук. – Режим доступу : http://www.Referat_ok.com.ua

References:

1. Beydyk, O. (2001). Rekreatsinyo-turysts'ki resursy Ukrainy : metodolohiya ta metodyka analizu, terminolohiya, rayonuvannya. [Recreational and tourist resources of Ukraine: methodology and analysis techniques, terminology, zoning]. K. : VPTS “Kyiv. un-t”. Pp. 395. [in Ukrainian].
2. Gerasymchuk, Z. (2014). Rozvytok rekreatsinyoho potentsialu rehionu: teoriya i praktyka. [Development of the recreational potential of the region: theory and practice]. Lutsk. Pp. 260. [in Ukrainian].
3. Horyn, H. (2014). Systematyzatsiya metodolohichnykh pidkhodiv do vyznachennya sutnosti ponyattya «rekreatsinyo-turystychnoho potentsialu rehionu». [Systematization of methodological approaches to determining the essence of the concept of “recreational and tourist potential of the region”]. Regional Economy. 2014. No. 2. Pp. 236. [in Ukrainian].
4. Dashchuk, Yu. (2012). Analiz skladovykh rekreatsinyoho potentsialu rehionu. [Analysis of the components of the recreational potential of the region]. No. 7 (178). Pp. 71. Retrieved from: <http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/.../16.pdf>. [in Ukrainian].
5. Yevtushenko, N. (2025). Turizm ta recreatsiyni potentsial yak ob'ekt naykovogo doslidzennia. [Tourist and recreational potential as an object of scientific study]. Retrieved from: <http://www.at.zavantag.com/docs/191/index-23891-2.html?> [in Ukrainian].
6. Klapchuk, O. (2011). Turizm ta recreatsiyni resursy Lviv regiony. [Tourist and recreational resources of Lviv region: Territorial differentiation, assessment, directions of use: author's abstract]. dissertation for the degree of candidate of geographical sciences: speciality 11.00.02 “Economic and social geography” Lviv. Pp. 20. [in Ukrainian].
7. Matsola, V. (1997). Recreatsinyi ta turystychnyi kompleks Ukrainy. [Recreational and tourist complex of Ukraine]. NAS of Ukraine. Institute of regional studies. [scientific editor M. I. Dolishniy]. Pp. 259. [in Ukrainian].
8. Rudenko, V. (2010). Geographia pryrodno-resyrsnoho potentsialy Ukrainy. [Geography of natural resource potential of Ukraine: [textbook in 3 parts]. Chernivtsi. National University. Pp. 552. [in Ukrainian].
9. Shablii, O. (2025). Novi pidkhody do katehorii “rekreatsiyni potentsial”. New approaches to the category “recreational potential”. Retrieved from: http://www.Referat_ok.com.ua. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 07.12.2025 р.

Дата прийняття статті до друку: 23.12.2025 р.